

ภูมิปัญญาจากวรรณคดี เรื่อง ขุนช้างขุนแผน

1. บทนำ

ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน การศึกษาวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน จะทำให้ผู้ศึกษาทราบถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่ในสมัยที่แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในช่วงเวลาที่อิทธิพลทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจากตะวันตกยังไม่แพร่กระจายเข้าสู่สังคมไทยมากนัก โดยพิจารณาจากลักษณะของวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีลักษณะเป็นไทยได้ตรงตามสภาพที่เป็นจริง

ดังนั้น การศึกษาวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน จะทำให้ผู้ศึกษาทราบถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่ในสมัยที่แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ และนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น อีกทั้งเพื่อส่งเสริมเผยแพร่ให้ชาวบ้านนำภูมิปัญญาเหล่านั้นไปสืบทอดปรับปรุงต่อไป

2. ภูมิหลัง

2.1 ภูมิหลังของเรื่อง เรื่องขุนช้างขุนแผน มีผู้สันนิษฐานว่าเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2034-2072 เนื้อเรื่องเอาเกร็ดประวัติศาสตร์ตอนไทยทำสงครามกับเชียงใหม่และล้านช้าง แล้วเอามาผูกกับวิถีชีวิตของชาวเมืองสุพรรณบุรีและกาญจนบุรี แล้วเล่าสืบต่อกันมาจนกลายเป็นนิทานพื้นเมืองของเมืองสุพรรณบุรีและกาญจนบุรี เรื่องนี้มีปรากฏอยู่ในหนังสือ “คำให้การของชาวกรุงเก่า” ซึ่งนับว่าเป็นเค้าที่มาของเรื่องขุนช้างขุนแผน นับเป็นนิทานพื้นบ้านเรื่องยาวที่สุดของชาวสุพรรณบุรี ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนต้น คือ สมัยสมเด็จพระพันวษา ซึ่งเข้าใจกันว่า คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เพราะมีเนื้อเรื่องตรงกับประวัติศาสตร์ ตอนทำศึกเมืองเชียงใหม่

2.2 ภูมิหลังของกลอนเสภา มีผู้สันนิษฐานกำเนิดของการขับเสภา เกิดขึ้นเพราะสมัยกรุงศรีอยุธยาถือว่าการเล่านิทานเป็นการมหรสพอย่างหนึ่ง คือ เมื่อมีการจัดงาน ไม่ว่าจะเป็งานโกนจุก งานบวช งานแต่งงาน หรืองานศพก็ตาม เจ้าภาพจะว่าจ้างนักเล่านิทานมาเล่านิทานให้แขกในงานฟัง นิทานที่นิยมเล่ากันมากที่สุดคือ เรื่อง ขุนช้างขุนแผน การขับเสภาคงเนื่องมาจากการเล่านิทาน คือ เล่านิทานฟังกันนานๆ เข้าก็จืด จึงมีคนคิดจะเล่าให้แปลกโดยแต่งเป็นบทกลอนให้คล้องจองกันใช้ขับลำนำ มีกรับเป็นเครื่องเคาะจังหวะ

3. ประวัติและวัตถุประสงค์

ประวัติ เรื่องขุนช้างขุนแผนมีผู้แต่งไว้แล้ว ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์ทรงอภัยโทษแก่ขุนนางที่หนีคดีมาขอโทษในสมัยกรุงธนบุรี (นิทานขนาดยาว) ต่อมาภายหลังได้มีผู้นำเรื่องขุนช้างขุนแผนมาแต่งเป็นกลอนเสภาแล้วใช้ในการขับเสภา แล้วแต่งเป็นกลอนเสภาเฉพาะบางตอน จึงทำให้เรื่องนี้เป็นที่นิยมแพร่หลายมากขึ้น ครั้นเสียกรุงแล้วบางตอนก็สูญหายไป บางตอนยังมีต้นฉบับเหลืออยู่ จึงเหลือมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์แต่เพียงบางตอนเท่านั้น เรื่องไม่ติดต่อกัน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มีพระราชประสงค์จะฟื้นฟู ศิลปและวรรณกรรม ให้กลับฟื้นคืนดีเหมือนเดิมจึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กวีหลายคนช่วยกันรวบรวมและแต่งเรื่องขุนช้างขุนแผนต่อเติมขึ้น จนตลอดเรื่อง การชุมนุมกวีครั้งนั้นจึงเป็นการประกวดฝีปากเชิงกลอนอย่างเต็มที่ ทำให้เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีความไพเราะเพราะพริ้งมาก กระทั่งถูกยกย่องให้เป็น ยอดวรรณกรรมประเภทกลอนสุภาพ วัตถุประสงค์ เพื่อใช้ในการขับเสภา ให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้ฟังผู้อ่าน และแสดงความสามารถเชิงประพันธ์ของผู้แต่ง

4. เนื้อหา และบทวิเคราะห์ภาพสะท้อนของภูมิปัญญาจากวรรณกรรม

วรรณกรรมเรื่องนี้ให้คุณค่าทางสติปัญญา หรือ ความรู้ ความคิด ภูมิปัญญาในด้านต่างๆ มากมาย เช่น ให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและสภาพสังคมไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตลอดจนงานวรรณกรรมที่ไพเราะ และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณี

วรรณกรรมเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจากประเพณีต่างๆ ทั้งจากประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับเทศกาลต่างๆ ไว้ ดังนี้

4.1 วิถีชีวิต วรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน ได้สะท้อนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ วิถีชีวิตตั้งแต่อ่อนอกสู่ความเป็นหนุ่มสาว ทั้งชาววัด ชาววัง และชาวบ้าน หมายรวมถึงวิถีชีวิตเจ้ากับไพร่.... คติ ความเชื่อ ค่านิยมของคนในสังคม วัฒนธรรม ประเพณีภูมิปัญญาของชาวบ้านในสมัยนั้น ได้ตรงตามสภาพที่เป็นจริงมาก

4.2 ค่านิยม

4.2.1 ความซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์ ในวรรณกรรมได้กล่าวถึงระบบศักดินาที่ใช้ในการปกครองสมัยก่อน เพราะแม้กระทั่งชื่อเรื่องก็สื่อให้เห็นถึงระบบศักดินาอย่างชัดเจน การถวายตัวในราชสำนัก เพื่อรับใช้และแสดงความซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์ ดังเช่น เมื่อพลายงามโตขึ้นได้ถวายตัวเพื่อรับใช้ในราชการสนองพระมหากรุณาธิคุณ สะท้อนให้เห็น โลกทัศน์ของครอบครัวขุนนางในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์มาก พระมหากษัตริย์ตรัสสิ่งใดก็จะเชื่อฟัง ตอนที่ พลายงามถวายตัวแด่สมเด็จพระพันวษา

บทเสภา : พलयงามอาสาทำศึกเมืองเชียงใหม่

ขอเดชะพระกรุณาฝ่าละออง	ดอกไม้รูปเทียนทองของพलयงาม
จงไปตีมาตีศรีสวัสดิ์	พันพิบัติเสี้ยนหนามความเจ็บไข้
จะขอรองมุลิกาพยายาม	พลางกราบสามที่สดับตรับโองการ
ให้ศัตรูพ่ายแพ้แก่ฤทธิไกร	มิชยได้เวียงเชียงใหม่มา

4.2.2 การบ้านการเรือนของลูกผู้หญิง ลูกผู้หญิงจะต้องได้รับการฝึกฝนการบ้านการเรือน เพื่อให้เป็นกุลสตรีที่เรียบร้อยพร้อม ดังตัวอย่างจากบทเสภา ตอนที่ พระเจ้ากรุงไกรและองค์ราชินีสอน พระธิดา ความว่า

อีกอย่างการงานคร้านทั้งนั้น	ทันว่าเมียอุบาทว์ชาติกาลี
อันหญิงดีที่เป็นภรรยา	กำหนดไว้ในตำราว่าเป็นสี่

4.2.3 การศึกษาเล่าเรียนของลูกผู้ชาย ลูกผู้ชายจะต้องเรียนวิชาภาษาไทย ภาษาบาลี คาทาอาคม อันเป็นประโยชน์ตามความนิยมในสังคมไทยสมัยก่อน ขยายทองประศรีบอกกับพलयงาม ความว่า

“ทั้งขอมไทยได้สิ้นก็ยินดี	เรียนคัมภีร์พุทธเทพพระเวทมนตร์”
“หนึ่งได้ศึกษาวิชาชาญ	เป็นแก่นสารคือคุณอุณหุนตัว”

4.2.4 การเคารพผู้ใหญ่ สมัยก่อนการทำความเคารพผู้ใหญ่เป็นเรื่องสำคัญ เพราะจะทำให้ผู้ใหญ่เอ็นดู การทำความเคารพจึงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังเสภาว่า “เจ้าออแก้วประนมก้มกราบไหว้ ท่านผู้ใหญ่ลูบหลังแล้วสั่งสอน”

4.3 ประเพณี

4.3.1 ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต หมายถึง ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของบุคคลตั้งแต่แรกเกิดจนตาย ประเพณีเหล่านี้ล้วนจัดกระทำขึ้นในแต่ละช่วงของชีวิตที่มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญๆ ทั้งสิ้น นับตั้งแต่การเตรียมการเกิด การโกนจุก การบวช การแต่งงาน การตาย และการทำศพ

4.3.1.1 ประเพณีการเกิด ในสมัยโบราณวิทยาการด้านการแพทย์ยังไม่เจริญเหมือนปัจจุบัน ฉะนั้นอันตรายจากการเกิดจึงมีมาก ด้วยเหตุนี้จึงเกิดประเพณีและความเชื่อกันมากมายเพื่อป้องกันเหตุร้าย อันอาจเกิดมีขึ้นแก่หญิงมีครรภ์จึงมีหมอตำแยเพื่อช่วยทำคลอด เช่น เมื่อจวนใกล้จะคลอดต้องตามหมอตำแย มาช่วยทำการคลอด เมื่อเด็กคลอดออกมาถึงพื้นเรียกว่า “ตกฟาก” ต้องจดเวลาของเด็กไว้เพราะเชื่อตามหลักโหราศาสตร์ว่าเวลาตกฟากมีความสำคัญต่อตั้งชื่อการทำงานเรื่อง โชคชะตาในชีวิตของเด็กดังตัวอย่างจากบทเสภา ตอนที่ ทองประศรีคลอดพलयงามแล้วตั้งชื่อตามเวลาตกฟาก

ปีขาลวันอาคารเดือนห้า	ตกฟากเวลาสามชั้นฉาย
กรุงจีนเอาแก้วอันแพรวพราว	มาถวายพระเจ้ากรุงอยุธยา
ให้ใส่ยอดพระเจดีย์ใหญ่	สร้างไว้แต่เมื่อครั้งกรุงหงสา

เรียกวัดเจ้าพระยาไทยแต่ไรมานี้ ให้ชื่อว่าพลายแก้วผู้แหวไว
 ส่วนแม่ของเด็กนั้นเมื่อคลอดแล้วต้อง “นอนไฟ หรือ อยู่ไฟ” เพื่อรักษาตัว ดังเสภาว่า
 เอาขึ้นใส่อู่แล้วแหวงไกว แม่เข้านอนไฟให้ร้อนทั่ว
 เดือนนี้ออกไฟไม่หมองมัว ขมิ้นแป้งแต่ตัวน่าเอ็นดู

4.3.1.2 ประเพณีการทำขวัญ การจัดพิธีทำขวัญเด็ก พ่อแม่จะจัดบายศรีและเครื่องบัตร์พลี
 สำหรับสังเวทพระภูมิเจ้าที่ เสร็จแล้วก็ทำขวัญ แล้วเอาสายสิญจน์มาเสกผูกข้อมือเด็กทั้ง 2 ข้าง เรียกว่า
 “ผูกขวัญ” แล้วให้ศีลให้พรตามประเพณี เพื่อเป็นการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ อีกทั้งเป็นการแนะนำสมาชิก
 ใหม่ของครอบครัวให้หวงสาคุณาญาติรู้จัก ในเสภากล่าวถึง ตอนทำขวัญพลายแก้ว ไว้ว่า

จัดแจกแขกนั่งเป็นวงกลม พงศ์พันธุ์พร้อมอยู่ทั้งปวง
 ขบายศรีแล้วโห้ขึ้นสามลา เวียนแวนไปมาโห้เอาชัย
 ศรีศรีวันนี้ฤกษ์ดีแล้ว เชิญขวัญพลายแก้วอย่าไปไหน
 ขวัญมาอยู่สู่กายให้สบายใจ ชมช้างม้าเข้าไ้ทั้งเงินทอง

4.3.1.3 ประเพณีการโกนจุก เมื่อเด็กอายุเข้าสู่วัยรุ่น คือ ชายอายุ 13 ปี หญิงอายุ 11 ปี พ่อแม่ก็จะ
 จัดพิธีโกนจุก เพื่อเป็นการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ และเป็นการแสดงว่าเข้าสู่วัยรุ่น ในเสภาขุนช้างขุนแผน
 กล่าวถึงโกนจุกพลายงาม ตอนที่ ทองประศรีทำพิธีโกนจุกพลายแก้วไว้ดังนี้

ทองประศรีดีใจได้ฤกษ์ยาม ได้สิบสามปีแล้วหลานแก้ว
 จะโกนจุกสุกคิบขึ้นสิบคำ แก่ทำน้ำยาเงินด้มต้นหมู

4.3.1.4 ประเพณีการบวช สำหรับเด็กผู้ชายพ่อแม่อาจจะให้ไปศึกษาหาความรู้กับพระที่วัดด้วย
 การนำตัวไปบวชเป็นสามเณร จนมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ จึงจะจัดประเพณีการบวช หรืออุปสมบทเป็น
 พระภิกษุ คนไทยถือว่าการบวชเป็นการอบรมบ่มนิสัย ฉะนั้นผู้ที่บวชเป็นพระแล้วจึงได้รับการยกย่องว่าเป็น
 บัณฑิตหรือเป็นคนสุกที่ได้รับการบ่มเพาะด้วยหลักธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว ก่อนบวชมีการลาอุปสมบท
 เพื่อให้ญาติมิตรมีโอกาสนุโมทนาส่วนบุญและได้กุศล คือได้แสดงความชื่นชมยินดีในการทำบุญของผู้อื่น
 นอกจากนี้ยังให้ผู้บวชได้มีโอกาสขอมาโทษผู้อื่นที่ตนเคยล่วงเกินไว้ให้โอกาสกรรมด้วย สำหรับเรื่องขุน
 ช้างขุนแผนในตอนทองประศรีบวชเณรพลายแก้วที่วัดส้มใหญ่ กวีได้กล่าวไว้ว่า ตอนที่ ทองประศรีพา
 พลายแก้วมาบวชที่วัดส้มใหญ่ ความว่า

ท่านเจ้าชาฉันทาลูกมาบวช ช่วยเสกสวดสอนให้เป็นแก่นสาร
 ด้วยขุนไกรบิดามาถึงกาล จะได้อธิษฐานให้ส่วนบุญ

4.3.1.5 ประเพณีการแต่งงาน การแต่งงานถือเป็นการตั้งวงศ์ตระกูลและสืบต่อให้รุ่งเรืองสืบไป
 ปัจจุบันยังคงประกอบพิธีตามขั้นตอน ในเสภาพิธีเริ่มตั้งแต่การเริ่มต้นสู่ขอ ตอนเรียกสินสอดทองหมั้น ตอน
 ปลุกเรือนหอ ตอนยกขันหมาก ตอนพิธีสวดมนต์ชดน้ำ และตอนส่งตัว ดังกวีกล่าวไว้ว่า ตอน นางศรีประจัน
 เรียกสินสอด เสภาว่า

“ข้าจะให้ลูกข้าลิบห้าซัง ขันหมากมั่งน้อยมากไม่จู้จี้
ผ้าไหว้สำหรับหนึ่งพอดี หอมห้าห้องฝากระดาน”

แต่เมื่อสังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป การอยู่กันก่อนแต่ง หรืออยู่กินกันโดยไม่เข้าพิธีแต่งงาน จึงถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาในสังคมปัจจุบัน

4.3.1.6 ประเพณีการตาย พิธีแรกคือ การอาบน้ำศพ เชื่อกันว่าเพื่อชำระสิ่งสกปรกให้ผู้ตายนำวิญญาณที่บริสุทธิ์ไปสู่สุคติ โบราณมีการอาบน้ำศพเพื่อให้สะอาดอย่างแท้จริง แต่ปัจจุบันจัดทำเพียงรดน้ำที่มือของผู้ตายเท่านั้น นอกจากนี้ในปากผู้ตายนิยมใส่เงินไว้โดยมีความเชื่อความคติโบราณว่าเพื่อให้ผู้ตายนำไปให้ผู้รักษาประตูของภพอื่น หรือให้เป็นข้อคิดว่าตอนมีชีวิตอยู่ต้องดิ้นรนแสวงหาทรัพย์ ตายไปแล้วเอาอะไรไปไม่ได้เลย เป็นข้อควรพิจารณาเพื่อขจัดความโลภ การตั้งศพสวดพระอภิธรรม การทำบุญเลี้ยงพระ และจัดพิธีเผาศพ เมื่อเผาเสร็จมีการเก็บอัฐิเพื่อบรรจุไว้ในเจดีย์หรือนำไปลอยน้ำ เช่น ตอนทำศพนางวันทอง เสภาว่า

เกือบจะบ้ายชายแสงสุริยัน ขุดศพนั้นอาบน้ำและชำระ
ยกศพใส่หีบพระราชทาน เครื่องอาบแต่งตั้งเป็นจันทระ
ปีชวาร่าร้องกลองชนะ นิมนต์พระให้นำพระธรรมไป
พลายชุมพลนุ่งขาวใส่ลอมพอก โปยข้าวตอกออกหน้าหาข้าไม่

4.3.2 ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล วรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลไว้ 2 อย่าง คือ ประเพณีในเทศกาลสงกรานต์ และสารทไทย ดังนี้

4.3.2.1 เทศกาลสงกรานต์ ในสมัยก่อนเราถือเอาวันสงกรานต์เป็นวันปีใหม่ ซึ่งตรงกับวันที่ 13-14-15 เมษายนของทุกปี ตอนเช้าจะมีการทำบุญที่วัด ตอนบ่ายอาจมีการก่อพระทราย และการรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ตนเองและเป็นการทำบุญร่วมกันตามความเชื่อที่ตนมีต่อศาสนาและพร้อมกันนี้ก็มักจะจัดให้มีการสนุกสนานรื่นเริงใจควบคู่กันไปด้วย ดังความในคำกลอนที่ว่า

ที่นี่จะกล่าวถึงเรื่องเมืองสุวรรณ ยามสงกรานต์คนนั้นก็พร้อมหน้า
จะทำบุญให้ทานการศรัทธา ต่างมาที่วัดป่าเลไลยก์
หญิงชายน้อยใหญ่ไปแออัด ขนทรายเข้าวัดอยู่ขวกไขว่
ก่อพระเจดีย์ทรายเรียรายไป จะเลี้ยงพระกะไว้ในพุ่มนี้

4.3.2.2 เทศกาลสารทไทย วันสารทไทยนี้ตรงกับวันแรม 10 ค่ำเดือนสิบ ก่อนถึงวันสารทไทยชาวบ้านจะจัดหาข้าวของสำหรับไปทำบุญที่วัด แต่ของที่ทุกคนนิยมจัดหาไปเหมือนกัน คือ กระจาสารท และกล้วยไข่ เพื่อไปทำบุญที่วัด และทำพิธีบังสุกุลกรวดน้ำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและเพื่อความสามัคคีในระหว่างเพื่อนบ้าน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนกล่าวถึงการทำบุญในเทศกาลสารทไทยไว้ว่า

อยู่มาประกาศปิดศก ทายกในเมืองสุพรรณนั้น
ถึงเดือนสิบจวนสารทยังขาดวัน คิดกันจะมีเทศน์ด้วยศรัทธา

4.3.3 ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน คือ ประเพณีการเทศน์มหาชาติ การเทศน์มหาชาติ มีความเชื่อว่า การได้มีโอกาสฟังเทศน์ มหาชาติครบ 13 กัณฑ์ ในหนึ่งวันถือว่าเป็นอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ นับว่าเป็นภูมิปัญญาที่ยิ่งใหญ่มาก ว่าถ้ามนุษย์สามารถฟังเทศนามหาชาติ ที่มีตัวอย่างเช่น พระเวสสันดร ซึ่งมีความตั้งใจว่าจะให้ทานทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งร่างกาย จิตใจ ทรัพย์สมบัติ ลาภยศ ลูกเมีย คนใดก็ตามที่ละสิ่งเหล่านี้ได้ย่อมมีคุณอันยิ่งใหญ่ต่อตนเองและผู้อื่น สำหรับวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนได้กล่าวถึงประเพณีการเทศน์มหาชาติว่าจัดให้มีในเดือน 10 เพื่อทำเนืองกับเทศกาลสารทไทย กวีได้กล่าวถึงการประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านว่า

อยู่มาประกาศปิดศก ทายกในเมืองสุพรรณนั้น
ถึงเดือนสิบจวนสารทยังขาดวัน คิดกันจะมีเทศน์ด้วยศรัทธา
พระมหาชาติทั้งสิบสามกัณฑ์ วัดป่าเลไลยก์นั้นพระวัดหน้า
ตาปะขาวเฒ่าแก่แซ่กันมา พร้อมกันนั่งปรกษาที่วัดนั้น
บ้างก็รับเอาทศพรหิมพานต์ บ้างก็รับเอาทานกัณฑ์นั้น

4.4 ความเชื่อ จากวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน ภาพสังคมวัฒนธรรมของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ในระยะเวลาดังกล่าว “ความเชื่อและไสยศาสตร์” ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในสังคมไทย ความเชื่อลักษณะนี้จะปรากฏเด่นชัดในการประกอบพิธีกรรม เพราะพิธีกรรมต่าง ๆ จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งยังได้รับความเชื่อถือจากคนทุกชั้น ดังนั้น เรื่องราวของขุนช้างขุนแผนจึงกำหนดให้ตัวละครต้องเกี่ยวข้องกับความเชื่อและไสยศาสตร์เกือบตลอดทั้งเรื่อง การพิจารณาเรื่อง “ความเชื่อและไสยศาสตร์” ที่ปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผน” จึงน่าจะช่วยให้เรามองเห็นความเชื่อและวิถีแก้ปัญหาของคนไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้โดยอ้อม

4.4.1 ความฝัน สำหรับความเชื่อที่ปรากฏมากที่สุดในเรื่องขุนช้างขุนแผน ได้แก่ ความเชื่อเรื่องความฝัน ซึ่ง “ความฝัน” ที่ปรากฏในเรื่อง มักจะเป็นความฝันเพื่อบอกเหตุที่กำลังจะเกิดขึ้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ใหญ่ ๆ ได้แก่

1. ฝันดี เช่น นางทองประศรีฝันว่าได้แก้ว ต่อมาก็ตั้งครรภ์ พอคลอดลูกออกมาเป็นชาย ก็ตั้งชื่อว่า พลายแก้ว หรือขุนแผน พระเอกของเรื่อง

2. ฝันร้าย เช่น นางวันทองฝันว่ามีคนมาทำร้ายพलयางม ซึ่งสอดคล้องกับ เหตุการณ์ที่ขุนช้างลวงพलयางม ลูกชายของวันทองที่เกิดจากขุนแผนไปฆ่าในป่า เนื่องจากรู้สึกอับอาย ที่ผู้คนต่างพากันล้อเลียน

4.4.2 ลางสังหรณ์ ความเชื่ออีกประเภทหนึ่งที่ปรากฏ ได้แก่ “ความเชื่อเรื่องลางสังหรณ์” ส่วนใหญ่ “ลางสังหรณ์” ที่ปรากฏในเรื่องจะเป็นลางร้าย มากกว่า ลางดี เช่น นางวันทองเห็นแมงมุมกำลังท่อมอก

ตัวเอง เมื่อคราวที่ พลายงามกำลังจะถูกขุนช้างฆ่าอยู่กลางป่า หรือตอนที่ขุนแผนกำลังจะเอาดาบฟันขุนช้าง ขณะที่ขุนช้างนอนหลับอยู่ ก็มีจิ้งจกร้องทักขึ้น ขุนแผนจึงได้สติ มิได้ฆ่าขุนช้าง ตัวอย่าง เสภา ตัวอย่าง ลางร้ายที่เณรพลายแก้วเจองู ความว่า

ก้างลงอ้อมจันทร์ถึงชั้นล่าง งูเห่าหางเลื้อยฟูหูหัวร้อน
แม่แม่เบียขวางหนทางจร เณรเห็นสังหรณ์เป็นลางร้าย

4.4.3 ไสยศาสตร์ สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1. ไสยขาว เป็นไสยศาสตร์ที่มีได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น เช่น การดูเมฆเพื่อหาฤกษ์ยาม
2. ไสยดำ จัดเป็นเดรัจฉานวิชา เป็นไสยศาสตร์ที่มุ่งทำร้ายผู้อื่น สำหรับ ไสยศาสตร์ประเภทนี้ที่ปรากฏในเรื่อง ได้แก่ การทำเสน่ห์ โดยเฉพาะ “การฝังรูปฝังรอย” เช่น ตอนที่เถนขวาดทำเสน่ห์ให้พลายงาม มารักนางสร้อยฟ้า ภรรยาน้อย เป็นต้น

4.4.4 เครื่องราง เช่น ผ้าขี้ริ้ว หรือ ตะกรุด ก็เช่นเดียวกัน เรามักพบหลักฐานเกี่ยวกับการ “ใช้” ตะกรุด และเครื่องราง ในงานวรรณกรรมไทยหลายต่อหลายเรื่อง เช่น ขุนช้างขุนแผน

4.4.5 พุทธศาสนา ที่ปรากฏในเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น ชาวบ้านมีความเคารพในพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย เช่น การทำบุญฟังเทศน์ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงมีคำสอนที่สอดแทรกอยู่พิธีกรรมทางศาสนา ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน อยู่มากมาย

4.4.6 ความเชื่อในอำนาจพระมหากษัตริย์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นถือว่า พระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพ ทรงมีอำนาจสูงสุดในการปกครองบ้านเมืองและทรงตัดสินคดีความต่างๆ หากมีผู้ถวายฎีกา รวมทั้งสามารถให้คุณให้โทษแก่ทุกคนได้ ทำให้พระสกนิกรมีทั้งความจงรักภักดี ความกลัวเกรง และความเชื่อในอำนาจของพระมหากษัตริย์ ตัวละครทุกตัวในเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกา ล้วนมีความเชื่อในอำนาจของพระมหากษัตริย์ ทั้งพลายงาม นางวันทอง ขุนแผน และขุนช้าง แสดงความเชื่อทางด้านนี้ชัดเจนที่สุด

4.5 ภูมิปัญญา

4.5.1 ด้านภาษาและคำสอน การเขียนวรรณกรรมขุนช้างขุนแผนนี้ขึ้นเป็นการถ่ายทอดความคิด เป็นการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร เพื่อรสชาติทางภาษา เพื่อจูงใจเพื่อความตั้งใจและประทับใจ ทำให้ผู้อ่านสามารถสังเกต จดจำนำไปใช้ก่อให้เกิดการใช้ภาษาที่ดี ทั้งการใช้คำ การใช้ประโยค การใช้โวหาร การใช้ภาษาในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นตัวอย่างที่ดีที่คนไทยยึดถือและจดจำได้อย่างขึ้นใจ เช่น สำนวน คำให้พร คำสู่ขวัญ การเปรียบเปรย อุปมา อุปไมย คำคม และสุภาษิต ตอนที่ นางทองประศรีสอนสั่งขุนแผน ก่อนไปรับราชการในวัง เป็นสุภาษิตสอนใจ ความว่า

“จงอุตสาห์อดเปรี้ยวไว้กินหวาน ฝึกหัดราชการให้จงได้”

บทเสภา ตอนที่ขุนแผนต่อว่านางวันทอง เป็นการเปรียบเปรยว่า กา คือ นางวันทอง

“เมื่อแรกเชื่อว่าเป็นเนื้อทับทิมแท้ มาแปรเป็นพลอยหุงไปเสียได้

กาลลงว่าหงส์ให้ปลงใจ ด้วยมิได้ดูหงอนแต่ก่อนมา”

4.5.2 ด้านกฎหมาย ในสมัยก่อนไม่มีตัวบทกฎหมายที่แน่นอน พอมีคดีความอะไรก็ต้องอาศัยพระราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ และก็ขึ้นอยู่กับพระอารมณ์ด้วย ดังบทเสภา ตอนที่สมเด็จพระพันวษาจะทรงตัดสินคดีซึ่งผู้ระหว่างขุนช้างและขุนแผน ความว่า

“ครานั้นสมเด็จพระนเรนทร์สุร พึงทูลตามคำลูกขุนว่า”

“วันทองส่งคืนขุนแผนไป ตามในพระราชกฤษฎีกา”

4.5.3 ด้านการรักษาโรค ในบทเสภาได้กล่าวถึง ว่าน ที่มีสรรพคุณที่ใช้เป็นยาในการรักษาโรค ดังเสภาที่ว่า

“ถึงลาวคาดเครื่องอานกินว่านยา ถูกคาบมรณาลงคาดคิน”

4.5.4 ด้านที่อยู่อาศัย “คุ้มขุนช้าง” เป็นเรือนไทยหลังใหญ่ สร้างตามบทพรรณนาเรือนของขุนช้างในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน สะท้อนสภาพถึงภาวะบ้านเรือนไทยของเศรษฐีไทยโบราณ ว่ามีรั้วรอบขอบคูแบ่งเป็นชั้นเป็นคอกอย่างไร มีไม้ประดับและเลี้ยงสัตว์อะไรบ้าง สถาปัตยกรรมอย่างเรือนไทยโบราณนั้นได้แบ่งห้องหอนอนนอน หอกลาง ชานดอกไม้ และโรงเรือนเข้าทาสเอาไว้เป็นส่วน ที่นอกชานมักใช้ปลูกไม้กระถาง วางอ่างน้ำ ปลูกตะโกตัดและบอนไซ ซึ่งคนแต่ก่อนนิยมปลูกต้นไม้ใส่กระถางไว้เชยชม ดังตัวอย่างเสภาในหัวข้อภูมิปัญญาด้านการเกษตรที่กล่าวถึงนอกชานของเรือนขุนช้างไว้ที่น่าสนใจดังนี้

4.5.5 ด้านการเกษตร ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างเพื่อไปลักพาตัวนางวันทองเมื่อยรักกลับคืนมานั้น บรรยายบรรยากาศบนชานเรือนของขุนช้าง ซึ่งเป็นคหบดีเมืองสุพรรณไว้ว่าคุณักอ่านแล้วรู้สึกรื่นรมย์ มีไม้ดอกไม้ประดับที่ปลูกอยู่กลางชานเรือนของขุนช้าง อาทิเช่น พิกุล ยี่สุ่น ข่อย กุหลาบ มะลิซ้อน เป็นต้น ดังตัวอย่างจากบทเสภา ตอนที่ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างเพื่อไปลักพาตัวนางวันทองเมื่อยรักกลับคืน ความว่า

“โจนลงกลางชานร้านดอกไม้ ของขุนช้างสร้างไว้อยู่คายน”

“กระถางแถวแก้วเกตพิกุลแกม ยี่สุ่นแซมมะสังัดคูลไสว”

“ยี่สุ่นกุหลาบมะลิซ้อน ช่อนชู้ชุกกลิ่นฉวีลา”

“ถ้าดวงชวนใจให้ไกลคลา สายหยุดหยุดช้ำแล้วเย็นชม”

“มะสังัด” หรือบอนไซ ในปัจจุบัน มาอยู่บนเรือนดอกไม้แสดงว่าขุนช้างนั้นเล่น “บอนไซ” มาก่าพอๆ กับคนญี่ปุ่น นอกจากนี้ก็มีเรือนแขวนกรงนกชนิดต่างๆ รวมทั้งเลี้ยงปลาพันธุ์สวยงามๆ งามๆ เอาไว้มาก สมฐานะานุรูปของเศรษฐีไทยทุกระเบียด

4.5.6 ด้านเครื่องดนตรี บทเพลง และการละเล่น เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนทำศพนางวันทอง มีการละเล่นต่างๆ เช่น การละเล่นเพลงปรบไต่ไว้ด้วยว่า

นายแจ่มก็มาเล่นเดินปรบไต่ ยกไหลใส่ทำนองร้องฉ่าฉ่า

รำแต่แก้ใจกับยายมา เฮฮาครื้นครื้นสนั่นไป

เพลงปรบไก่อ เป็นการละเล่นพื้นเมืองมาแต่โบราณ สันนิษฐานว่า จะเก่าแก่กว่าเพลงพื้นบ้านประเภทอื่น ๆ ของภาคกลางผู้เล่นร้องโต้ตอบกัน โดยขึ้นเป็นวงกลม มักร้องหยาบๆ สามารถเล่นเป็นเครื่องได้ เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผน เพื่อบวงสรวงศาลประจำหมู่บ้านและทำพิธีขอฝน ชาวบ้านดอนข่อยไร่คาวังบัวที่โยกย้ายไปอยู่ถิ่นอื่นจะกลับมาร่วมพิธีบวงสรวงศาลทุกปี เพราะเชื่อกันว่าถ้าใครไม่กลับมาบูชา ตนเองและสมาชิกในครอบครัวจะประสบเหตุร้ายหรือเจ็บไข้ได้ป่วยทั้งยังเชื่อว่าความทุกข์ร้อนต่างๆที่เกิดขึ้นกับคนในหมู่บ้าน ตลอดจนโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ เมื่อขอความช่วยเหลือจากหลวงพ่อบุแล้วจะช่วยขจัดปัดเป่าความทุกข์ร้อนทั้งหลายให้สิ้นไป ดังนั้นเมื่อผู้ใดเดือดร้อนจึงมักบนบานหลวงพ่อบุเสมอและเมื่อพ้นทุกข์แล้วก็จะแก้บนด้วยการเล่นเพลงปรบไก่อ

มีเครื่องดนตรีที่ปรากฏในวรรณกรรม อาทิเช่น วงมโหรี ปี่อ้อ ซอ แคน ฆ้องวง ระนาด ล้อ ดังตัวอย่างจากบทเสภา ตอนที่ วงมโหรีในพิธีแต่งงานของพระไวยกับศรีมาลา ดังเสภา

“จุดประทีปแสงประเทืองเรืองรอง มโหรีแซ่ซ้องประสานซอ”
 “ฆ้องวงหงษ์หนองสอดเสียดเสียด ระนาดตอตลอดลือบรรเลงลอย”
 “ที่นักเลงขับร้องก็ตรองเตรียม เคี่ยมเคี่ยมเพี้ยแคนทั้งปี่อ้อ

มีวรรณกรรมตอนหนึ่งใช้เป็นเนื้อเพลงไทย ที่รู้จักกันมากที่สุดเพลงหนึ่ง ก็คือเพลงสุดสงวน มีตัวอย่างเนื้อร้องจากบทเสภา ดังนี้

น้อยเอ๋ยเพราะน้อยฤทัยคำ หวานน้ำจริงแล้วเจ้าแก้วเอ๋ย
 เจ้าเนื้อหอมพร้อมชื่นดังอบเชย เกยหน้ามาจะว่าไม่อำพราง

4.5.7 ด้านเครื่องนุ่งห่ม ที่ปรากฏในวรรณกรรม อาทิเช่น ผ้าชิ้น นุ่งยก ห่มส่าน ห่มสไบ เป็นเครื่องแต่งกายของคนในสมัยนั้น การนุ่งยกถ้าเป็นคนที่มีฐานะหน่อยอย่างเช่นขุนช้างดังตัวอย่างจากบทเสภาที่จะนุ่งยกทอง

“บ้างมีทองของแห่งเครื่องแต่งตน เอาชุกชนซ่อนไว้ในผ้าชิ้น”
 “ขุนช้างรับหม้อใหม่เข้าในห้อง นุ่งฝ้ายยกทองแล้วห่มส่าน”

4.5.8 ด้านอาหารและเครื่องมือประกอบอาหาร ภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน เกี่ยวกับอาหารและเครื่องมือประกอบอาหาร มีมากมาย เช่น ครก สาก หม้อข้าว หม้อแกง ปลาเ้า ปลาแห้ง น้ำปลา ส้มลิ้ม การเชื่อมอาหาร ดังตัวอย่างจากบทเสภา ตอนที่ ราชฎรเมืองเชียงใหม่เก็บข้าวของย้ายไปกรุงศรีอยุธยาหลังแพ้สงคราม

“บ้างเรือกลักจักกระบอกกรอกปลาเ้า ทั้งน้ำปลาปลาแดกเอาแทรกใส่
 พริกคะเกลือเนื้อกวางเอาอย่างไว้ บ้างเย็บได้ใส่ข้าวตากจัดหมากพลู
 ครกกระบอกสากจ่าปลาเ้าปลาแห้ง หม้อข้าวหม้อแกงกระทะหู”
 “จึงเย็บได้ใส่ขนมกับส้มลิ้ม ทั้งเชื่อมจันอับลูกพลับหวาน”

แกงบวน ที่ปรากฏในบทเสภา เป็นอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะนำสมุนไพรหลายอย่างมาเป็นเครื่องปรุงและยังเป็นยารักษาโรคได้หลายอย่าง เช่น ใบขี้เหล็กเป็นยาระบาย

กระวานแก้ท้องร่วง ตะไคร้ขัปลม ปัจจุบันมีการถ่ายทอดภูมิปัญญา วิธีการทำแกงบวน กันในครอบครัวบ้าง แต่ไม่มากนัก ทั้งนี้เพราะแกงบวนเป็นอาหารคาวและมีรสเค็ม หวาน และไม่มีรสเผ็ด ซึ่งคนรุ่นหลังจะไม่ชอบนิยม

“ทำน้ำยาแกงขมต้มแกง

ผ่าฟักจกแบ่งพะแนงไก่

บ้างทำห่อหมกปกปิดไว้

ต้มไข่ผัดปลาแห้งทั้งแกงบวน”

5 คุณค่าภูมิปัญญา

5.1 ภูมิปัญญาที่มีแนวโน้มจะเลือนหายไปจากปัจจุบัน

- การทำคลอดโดยหมอตำแย เนื่องจากวิวัฒนาการทางการแพทย์ในปัจจุบัน มีประสิทธิภาพมาก ทั้งตัวยามีคุณภาพหรือจำนวนหมอมือที่มีความสามารถมีมากขึ้น ดังนั้นหมอตําแยแบบโบราณซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีแนวโน้มที่จะเลือนหายไป หมอตําแยในอดีตสามารถเปรียบเปรยได้ว่าเป็นต้นแบบของตำรวจไทยในเรื่องของการทำคลอด ดังข่าวที่ตำรวจทำคลอดให้หญิงมีครรภ์ในรถแท็กซี่

- การโกนจุก ปัจจุบันแฟชั่นได้เข้ามามีอิทธิพลในสังคมสมัยใหม่เป็นอย่างมากพ่อแม่สมัยใหม่จึงไม่นิยมให้ลูกไว้จุก เนื่องจากไม่ทันสมัย ดังนั้นเมื่อไม่มีเด็กไม่ไว้จุก พิธีการโกนจุกจึงมีแนวโน้มที่จะเลือนหายไป

- การอยู่ไฟ เนื่องด้วยปัจจุบันวิวัฒนาการทางการแพทย์ได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากนั้น รวมถึงวิถีชีวิตที่เร่งรีบในการทำงาน ทำให้วิธีการอยู่ไฟของหญิงหลังคลอดในอดีตเลือนหายไป

5.2 ภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่าง เช่น

- ประเพณีการบวช เพื่อให้ลูกผู้ชายได้บวชเรียน ศึกษาวิชาความรู้ ศึกษาพระธรรม ชำระจิตใจ

- ประเพณีการตาย เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติว่าไม่ให้ทำชั่ว ตายไปก็เอาอะไรไปด้วยไม่ได้

- ประเพณีการแต่งงาน เป็นการทำให้พิธีเพื่อแสดงให้สังคมรับรู้ผู้ชายหญิงได้เป็นสามีภรรยากันอย่างถูกต้องตามประเพณี นั่นคือกุศโลบายเพื่อประกาศว่าผู้ที่แต่งงานเป็นสามีภรรยา กัน คนอื่นจะได้ไม่มาคิดผิดลูกผิดเมีย

- การเลี้ยงบอนไซ เนื่องจากสามารถทำรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัวได้ จึงมีการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

5.3 ภูมิปัญญาที่ควรส่งเสริมและพัฒนาเพื่อสร้างโอกาส

5.3.1 ภูมิปัญญาจากวรรณกรรม ทางตรง ที่ควรส่งเสริมและพัฒนาเพื่อสร้างโอกาส

ส้มลื้ม หรือที่รู้จักกันในปัจจุบันว่า ส้มแผ่น ควรพัฒนาในเรื่องของรูปแบบของตัวผลิตภัณฑ์และมูลค่าเพิ่ม เช่น ทำเป็นวงกลมขนาดพอดีคำแล้วใส่ชาเขียวเพื่อสุขภาพ ห่อด้วยกระดาษแก้วทุกชั้น รวมถึงคิดแพ็คเกจจิ้งที่มีดีไซน์ใหม่ ๆ ชวนให้น่าซื้อ ซึ่งจะเห็นได้จากรูปแบบของแพ็คเกจจิ้งของขนมญี่ปุ่นที่มีรูปแบบสวยงามน่าซื้อบอนไซ เป็นศิลปะของการย่อส่วนต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่มาเป็นต้นไม้ขนาดเล็ก โดยมีกิ่งก้านสาขารูปทรงเหมือนธรรมชาติเดิม มาปลูกในภาชนะที่มีขนาดแบนหรือเล็กที่เหมาะสมกับลำต้น ทำ

ให้ดูแล้วสัดส่วนเข้ากันดี เนื่องจากบอนไซเป็นศิลปะที่สวยงาม สามารถสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวได้

5.3.2 ภูมิปัญญาจากวรรณกรรม ทางอ้อม ที่ควรส่งเสริมและพัฒนาเพื่อสร้างโอกาส

การเลี้ยงบอนสี เกิดจากการผูกเรื่องราวของบอนสีกับวรรณกรรมโดยการเชื่อมโยงบุคลิกตัวละครจากวรรณกรรมให้ตรงตามลักษณะบอนสี ปัจจุบันบอนสายพันธุ์เก่า ๆ เช่น บอนในตระกูลขุนช้างขุนแผน ได้แก่ บอนขุนแผน บอนขุนช้าง บอนเถรกวาด และบอนแก้วกิริยา เริ่มหายากมากขึ้น ดังนั้นการส่งเสริมการเลี้ยงบอนสีในลักษณะการสะสมและอนุรักษ์ไม่ให้สูญพันธุ์ โดยโยงไปสู่การทำเป็นอาชีพ จนกลายเป็นอาชีพอย่างมั่นคงเพื่อส่งขายให้ทั้งภายในและต่างประเทศ จะเป็นการสร้างรายได้ให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้

ภาพวาด ของจักรพันธ์ โปษยกฤต ส่วนใหญ่จะได้แรงบันดาลใจจากวรรณกรรมไทย เรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งนับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาทางด้านศิลป์ ที่ต่อยอดมาจากวรรณกรรมขุนช้างขุนแผน ซึ่งสามารถสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจได้

การจัดทัวร์สถานที่ทางภูมิศาสตร์ เรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นสถานที่ที่มีอยู่จริงๆ ในบ้านเมืองเรา จึงควรนำมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวในเชิงวรรณกรรม เช่น จัดทัวร์ เทียว..สุพรรณบุรี..ดินแดนกำเนิดวรรณกรรมขุนช้าง-ขุนแผน ซึ่งมี วัดป่าเลไลยก์ คุ่มขุนช้าง ที่น้ำชุม

6. บทสรุป

การศึกษาเรื่องราวต่างๆ จากวรรณกรรมย่อมนำข้อมูลที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยในอดีตได้อย่างแท้จริง กระบวนการวรรณกรรมไทยทั้งหมดเสถียรภาพขุนช้างขุนแผน สะท้อนให้เห็นถึงขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี ความเชื่อ ศิลปะ การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา การศาล ศาสนา การคมนาคม ภูมิศาสตร์ ความเป็นอยู่ชีวิตในสังคมและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายของคนไทยในระดับชั้นธรรมดาสามัญ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงกันเป็นรูปธรรม คือ การทำพิธีกรรมต่างๆ ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงตามเหตุการณ์ที่สำคัญของชีวิต และในลักษณะที่เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความเชื่อ วิธีการประเพณีปฏิบัติตน เริ่มตั้งแต่ประเพณีการเกิด เป็นการทำให้พิธีเพื่อให้หญิงมีครรภ์คลอดง่ายและปลอดภัยทั้งมารดาและทารก ประเพณีการทำขวัญ เป็นการทำให้พิธีเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและเพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ ประเพณีการโกนจุกเป็นการทำให้พิธีเพื่อเปลี่ยนสถานภาพจากวัยเด็กเข้าสู่ผู้ใหญ่ ประเพณีการบวช เป็นการทำให้พิธีเพื่อให้เด็กผู้ชายได้ศึกษาวิชาความรู้และศีลธรรมจรรยาจากพระสงฆ์ที่วัด ประเพณีการแต่งงาน เป็นการทำให้พิธีเพื่อแสดงให้เห็นสังคมรับรู้ว่ายามีหญิงได้เป็นสามีภรรยากันอย่างถูกต้องตามประเพณี และเป็นวิธีการสืบเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ให้คงอยู่ต่อไป ประเพณีการตาย เป็นการทำให้พิธีโดยมีจุดประสงค์เพื่อต้องการให้วิญญาณของผู้ตายไปสู่โลกหน้าอย่างมีความสุข ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นๆ ในสังคมคนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติภูมิปัญญา

ท้องถิ่นจึงเป็นกระบวนการทางความคิดในการสร้างแบบแผนการดำเนินชีวิต เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจจิตใจของคนให้มั่นคง เข้มแข็ง เกิดความสบายใจและเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ให้สามารถอยู่รวมกันได้อย่างมั่นคงปลอดภัย และสงบสุข ข้อสำคัญ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรม ชื่อนำมาทำประโยชน์เพื่อการดำรงชีพ โดยสามารถโยงโยไปสู่การทำเป็นอาชีพ จนกลายเป็นอาชีพอย่างมั่นคงเพื่อส่งขายให้ทั้งภายในและต่างประเทศ นำมาซึ่งรายได้และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

7 รายการอ้างอิง

- โกวิท ตั้งตรงจิตร. คู่มือเรื่องขุนช้างขุนแผน กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, 2547.
- ชวน เพชรแก้ว. การศึกษาวรรณกรรมไทย กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2524.
- ภิญโญ ศรีจำลอง. ความยิ่งใหญ่แห่งวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์, 2548.
- ม่าน เมืองพรหม. ขุนช้างขุนแผน กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, 2543.
- วิเชียร เกษประทุม. เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน กรุงเทพฯ : เรื่องแสงการพิมพ์, 2513.
- สายทิพย์ นุกุลกิจ. วรรณกรรมเกี่ยวกับขนบประเพณี กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, 2533.
- เอกรัตน์ อุดมพร. วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-2-3 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์, 2548.